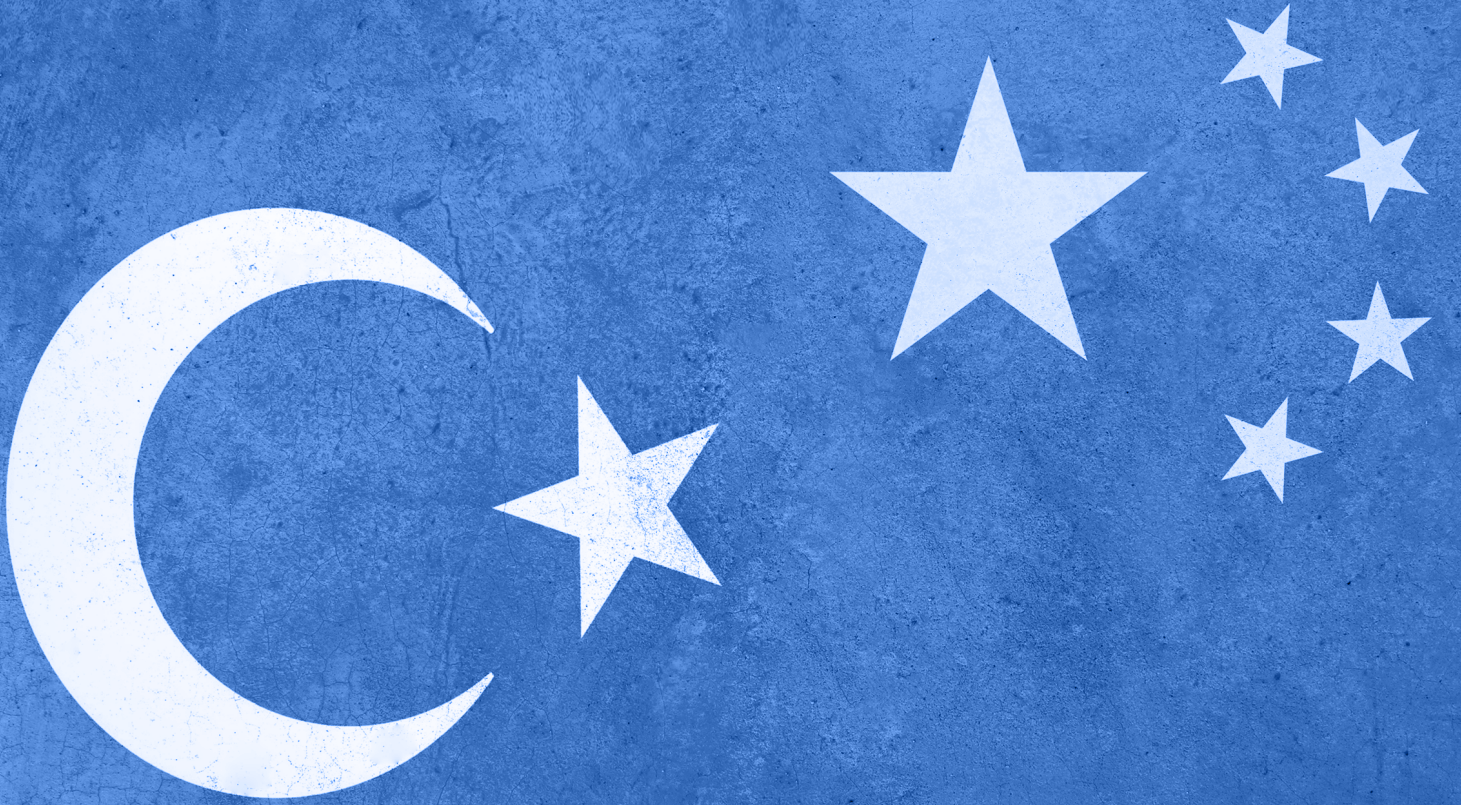

ANALİZ

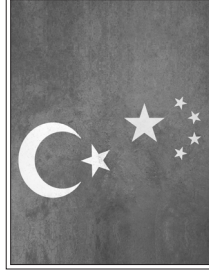
NİSAN 2017 SAYI: 196

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

KADİR TEMİZ

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

KADİR TEMİZ

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
FIRSATLAR, İŞ BİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI	10
YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR	16
POLİTİKA ÖNERİLERİ	19

YAZAR HAKKINDA

Kadir Temiz

2006 yılında Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl İTÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Siyaset Çalışmaları yüksek lisans programına başladı. 2010 yılında "Konfüçyanizm ve Alternatif Haklar Teorisi" başlıklı tezi ile yüksek lisans derecesi aldı. Çin Hükümet Bursu kapsamında Çin Halk Cumhuriyeti Peking Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü ve Şanghay Yabancı Diller Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırmacı olarak bulundu. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde Soğuk Savaş sonrası Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası üzerine doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖZET

Türkiye-Çin diplomatik ilişkilerinin resmen başladığı 1971'den bu yana iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli inişli ve çıkışlı bir zeminde ilerlemektedir. Genelde Türkiye'nin Batılı ittifakları ile yaşadığı gerilimli dönemlerde Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerde ani bir hızlanma ve ilerleme yaşandığı görülmektedir. Bunun haricinde iki ülke arasındaki ilişkiler statik ve potansiyelinin oldukça altında seyretmektedir. Söz konusu ilişkilerin seyrini değiştirmek için bugüne kadar çeşitli siyasi ve ekonomik önlemler düşünülmüş olsa da bunların hayata geçirilemediği aşikardır.

Bu analizde Türkiye-Çin ilişkilerini bu zamana kadar ele alan çalışmaların en önemli eksikliğinin ekonomik öncelikleri fazlasıyla önemserken siyasi ve stratejik önerileri ise fazla hesaba katmadığı vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerin ani değişimi ve istikrarsızlığının en önemli sebebi mevcut literatürde sıklıkla vurgulandığı gibi ekonomi değildir. Ekonomik ilişkiler önemli bir kısmını oluşturmakla beraber Türkiye ve Çin arasındaki mevcut ekonomik ilişkileri bile negatif etkileyen asıl sorun siyasi ve stratejik vizyon eksikliğidir.

Siyasi ve stratejik perspektif eksikliğinin giderilmesi için öncelikle açık yüreklilik ve cesaretle iki ülke arasındaki siyasi sorunların incelenmesi ve çözüme kavuşturulmasa bile yönetme kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kısaca iki ülke ilişkilerindeki temel sorunlar ele alınarak bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Bu çalışmada iki ülke ilişkilerindeki temel sorunlar ele alınarak siyasi ve stratejik politika önerilerinde bulunulacaktır.

GİRİŞ

Çin'in uzak bölge politikalarının en belirgin özelliklerinden biri "pasif pragmatizm" olarak da tanımlanabilecek bir ilişki zeminine dayanmasıdır. Buna göre ilgili coğrafya zaten Çin'in öncelikli ulusal çıkar alanına girmediği için mümkün olduğunca siyasi risklerden uzak ama ekonomik çıkar alanlarına oldukça yakın ve yoğun bir ilişki geliştirmek, temel dış politika hedeflerinin başında gelmektedir. Latin Amerika'dan Afrika ve Ortadoğu'ya kadar Çin'in uzak bölge ülkeleri ile ilişkilerini ele alan literatür de bu trendi izleyerek genellikle Pekin'in daha spesifik olarak ticari, finansal, altyapı ve sanayi yatırımları gibi konulara odaklanmaktadır. Çin'in bu coğrafyalardaki ülkelerle ilişkilerinde temel ortak nokta ise genellikle enerji ve pazar ihtiyacı olarak görünür.

Bu çalışmaların birçoğu Çin'in 1990'lı yıllarda henüz görünürlük kazanan enerji ihtiyacı (1993'te ilk defa enerji ithal etmeye başlar) ve Soğuk Savaş sonrası ABD hegemonyasının tek

kutuplu dünya düzeni tartışmaları sırasında sıklıkla gündeme gelen "Çin'in entegrasyonu" tartışmaları ile sınırlı bir analiz içermektedir.¹ Halbuki Çin'in özellikle 2000'li yıllarda uzak bölge coğrafyalarındaki ülkelerle ilişkilerinde yeni bir ivme söz konusudur. Artık Çin enerji ihtiyacı ve pazar arayışının yanı sıra uluslararası düzen, küresel yönetim ve bölgesel çatışma alanlarında daha aktif ve oyun değiştirici bir aktör olarak bulunmaktadır. Çin'in bu yıllarda "aktif pragmatizm" olarak da tanımlanabilecek yeni bir ilişki zemini geliştirdiği iddia edilebilir. Arap Baharı'ndan sonra ise yeni bir trend henüz belirgin bir hale gelmese de "aktif pragmatizm"ın AAYB (Asya Altyapı ve Yatırım Bankası) ve İpek Yolu Projesi gibi somut önerilerle yeni bir sürece doğru evrildiği görülmektedir.²

Türkiye-Çin ilişkilerinin de en temel açmazlarından biri her iki ülkenin son 30 yılda geçirdiği sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel değişimin sınırlı konular ve bakış açıları üzerinden değerlendirilmesidir. Özellikle Uygur meselesi üzerinden oluşan siyasi baskı alanları hem Çin hem de Türkiye'de daha çok ideolojik algılamalarla oluşan karşılıklı bir ilişki zemini ortaya çıkarmıştır. Bununla paralel olarak özellikle 1990'lı yıllarda Çin'in "pasif pragmatist" hedefleri ile de uyumlu siyasi, sosyal ve kültürel mülahazalardan uzak, sadece ekonomik alanlara odaklanan bir ilişki zemini ortaya çıkmıştır. Buna göre Türkiye-Çin ilişkilerinin daha iyi bir konuma gelmesi için temel ölçü iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerle beraber dış yatırım gibi konularda ilerleme sağlamaktır. Çin'in "aktif pragmatist" bir dönemden geçtiği hesaba katılmaksızın siyasi ve stratejik ilişkilerden münezzeh/steril ekonomik ilişki zemini ve

1. Kadir Temiz, "Stratejik Derinliğin Eksik Halkası: 21. Yüzyılın Başında Asya Pasifik ve Çin", der. Ahmet Okumuş, Burhanetin Duran ve Talha Köse, *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*, (Küre Yayınları, İstanbul: 2014).

2. Ma Junjie; "The New Silk Road and Power of Ideas", The Diplomat, 10 Şubat 2015, <http://thediplomat.com/2015/02/the-new-silk-road-and-the-power-of-ideas>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

analizi özellikle 2011 yılındaki Arap Baharı ile beraber önemli bir krize girmiştir. Çin'in küresel siyasetteki önemi ve rolü arttıkça bu kriz daha da derinleşecektir. Zira Türkiye için Çin sadece ikili ilişkiler değil bölgesel ve küresel ilişkiler açısından da değerlendirilmesi gereken bir aktördür.

Uzun yıllar boyunca Türkiye ve Çin kalkanmakta olan ülkeler arasında sıra dışı başarı öyküleri ile anılmasına rağmen, her iki ülke de bu başarıyı ikili ilişkilerde beklenen seviyeye çıkaramamış olmanın bedelini ilişkilerdeki soğuklukla ödemektedir. Bu soğukluk her ne kadar 2015 Ekim ayında Türkiye'nin Suriye'de Rus jetini düşürmesiyle yoğunlaşmış olsa da 2013 yılından bu yana ekonomik ilişkilerde bir gerileme söz konusudur. Bu gerilemenin en önemli örneklerinden biri de Türkiye'nin Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi (T-Loramids) için en uygun teklifi veren Çinli şirketle görüşmeleri iki yıllık bir sürenin sonunda sona erdirmesidir. Bu örnek ikili ilişkilerin ani yükselişi ile yine aynı derecede düşüşünü göstermesi bakımından da manidardır.

2016 yılının son aylarında özellikle 15 Temmuz sonrasında Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerin yeniden olumlu bir çizgiye yöneldiği görülmektedir. Türkiye ve Çin arasında ilk defa bakanlık düzeyinde bir istişare mekanizması kurulmuştur. 2016 yılının Kasım ayında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Wang Yi Türkiye ve Çin'in kara gün dostu olduğunu ifade ederek ilişkilerdeki ilerlemeyi vurgulamıştır.³ Diğer yandan Türkiyeli iş adamları ve öğrencilerin yaşadığı vize mağduriyetleri ve Çin'de güvenlik önlemleri nedeniyle maruz kaldıkları olumsuz uygulamalar hala devam etmektedir.⁴ İkili ilişkilerde yaşanan bu hızlı iniş çıkışlar siyasi ve stratejik perspektif eksikliğinin bir kanıtıdır.

3. "Çin Dışişleri Bakanı Vang: Çin, Türkiye'nin Kara Gün Dostudur", Anadolu Ajansı, 14 Kasım 2016.

4. Jale Özgentürk, "Çin'den İhracatçılara Gece Baskını", *Hürriyet*, 12 Kasım 2016.

Siyasi ve diplomatik ilişkiler ele alındığında son beş yıldan bu yana Türkiye'nin Asya Pasifik bölgesinde en yoğun ilişki geliştirdiği ülkelerin başında Çin'in geldiğini söylemek mümkündür.⁵ 2009 yılında eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ziyaretini 2010'da Dışişleri eski Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2012 yılında Başbakan, 2015 ve 2016 yıllarında da Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyaretleri izlemiştir. İlginç bir şekilde Çin tarafı ise Devlet Başkanı Jiang Zemin'in 2000 yılındaki ziyaretinden sonra Türkiye'ye bu seviyede bir ziyaret gerçekleştirilmemiştir.⁶ Yine 2002 yılından bu yana Başbakan seviyesindeki tek ziyaret de 2010 yılında dönemin Başbakanı Wen Jiabao tarafından gerçekleştirilmiştir. Bakanlıklar ve diğer bürokratik kurumlar arasındaki ilişkilerde de benzer bir trend söz konusudur.

2010 yılında Türkiye ve Çin arasında "stratejik iş birliği" anlaşması imzalanmış olmasına rağmen ilişkilerin "stratejik" bir planlama içinde seyrettiğini söylemek mümkün değildir.⁷ 2010 yılından bu yana ekonomik anlamda ikili ticaretin geliştirilmesi ve dış yatırım gibi daha çok Çin'in lehine sonuçlanan planlamaların dışında ne Çin ne de Türkiye siyasi bir perspektif ve belirlenmiş hedeflere yönelik politikalar uygulamaktadır.

Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkiler ise 1990'ların sonunda yakaladığı yükselme trendini sürdürmektedir. 2000'li yılların başında 1 milyar dolar seviyesinde seyreden toplam ticaret hacmi 2015 yılında yaklaşık olarak 27 milyar dolar civarına yükselmiştir. Yine aynı yıl içinde gerçekleştirilen toplam ticaret hacminde

5. Kadir Temiz, "Türkiye'nin Asya-Pasifik Dış Politikası", der. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, *Türk Dış Politikası Yıllığı*, (SETA, İstanbul: 2014).

6. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping G20 dolayısı ile Antalya'ya gelmiş ama programına Ankara'yı dahil etmemiştir.

7. Ekrem Erkin, "Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)", Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Raporu, <http://sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-cin-iliskilerinin-40-yili-1971-2011-raporu/2902>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

Türkiye'nin payı ise sadece 2,4 milyar dolar civarındadır. Görüldüğü üzere iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde Türkiye aleyhine kapanması çok zor olan bir açık bulunmaktadır. Uzun yıllardan beri Türkiye'nin gündeminde olmasına rağmen bu sorun çözülememektedir. Bunun yanı sıra dış yatırım iki ülke arasındaki bu ticaret açığının kapanması açısından önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu ile ilişkileri esas alındığında enerji zengini ülkeler dışında Çin'in en yoğun ekonomik ilişki geliştirdiği ülke Türkiye'dir. Gerek ikili ticaretin 2001'den bu yana yükselme oranı gerekse de dış yatırım miktarında Türkiye ve Çin arasındaki ilişkiler ciddi bir ilerleme kaydetmiştir.⁸

nomik aktivitelerde artış olmasına rağmen bu durum ikili ticarete Türkiye aleyhine olan açığa herhangi bir çözüm üretememektedir.

Türkiye ve Çin arasındaki sosyal ve kültürel ilişkiler de ciddi bir yükselme trendindedir. 2012 yılı Türkiye'de "Çin yılı" olarak kutlanırken 2013 yılı da Çin'de "Türkiye yılı" olarak kutlanmıştır. Çin hükümet bursu kapsamında Türkiye'den Çin'e eğitim amaçlı giden öğrenci sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye Bursları kapsamında da Çin'den Türkiye'ye gelen öğrenciler her iki ülke arasında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için bir köprü vazifesi görmektedir. Ayrıca 2008 yılında ilk defa Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de kurulan Konfüçyüs Enstitülerinin sayısı da 2016 yılı itibarıyla beşe yükselmiştir. Ancak Konfüçyüs Enstitüsü'nün muadili olarak düşünülebilecek Yunus Emre Enstitüsü hala Çin'de faaliyetlerine başlayamamıştır.

FIRSATLAR, İŞ BİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI

Çin'in Küresel Siyasetteki Konumu ve Kurumsal İş Birliği

Çin BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) daimi üyesi olarak küresel siyasetin can alıcı konularında söz sahibi olan beş ülkeden biridir. Dolayısıyla Çin'in küresel siyaset içindeki bu konumu Türkiye-Çin ilişkileri açısından önemli bir fırsat ve iş birliği alanı olarak görülebilir. Ancak bunun için öncelikle hem Türkiye hem de Çin'in küresel siyasi sorunlarda ortak bir zemin geliştirmesi gerekmektedir. Bu ortak zemin de tahmin edilenin aksine karmaşık değil basit ve uygulanabilir bir stratejik okuma ile mümkündür.

Çin'in mevcut küresel siyasi konjonktür içinde revizyonist mi yoksa statükocu mu olduğu uluslararası ilişkiler literatüründe ciddi bir şekilde tartışılmaktadır. Gerek Çin'in önde ge-

Siyasi bir perspektif, ortak hedefler ve stratejik iş birliği alanları somut bir şekilde tartışılmadan Çin ile sadece ekonomi üzerinden bir ilişki geliştirmeye çalışmak yeterli değildir.

Son yıllarda Çinli yatırımcılar Türkiye'de önemli altyapı yatırımlarında bulunmaktadır.⁹ Bunun yanı sıra Türkiye'den önemli şirketlerin Çin'de yatırım yapma olanakları da son yıllarda artmıştır. Çin'in ihracat merkezli bir ekonomik kalkınmadan daha çok iç tüketime kayması sonucunda Türkiyeli şirketler de bu fırsattan yararlanmak amacıyla Çin pazarına girmeye başlamıştır.¹⁰ Ancak yukarıda da kısmen belirtildiği gibi siyasi bir perspektif, ortak hedefler ve stratejik iş birliği alanları somut bir şekilde tartışılmadan sadece ekonomi üzerinden bir ilişki geliştirmeye çalışmak yeterli değildir. Zira son yıllarda eko-

8. Yu Jingxiang; "2011 Nian du Zhongguo Dui Wai Zhi Jie Tou Zi Tong Ji Gong Bao [2011 Yılı Çin Dış Yatırım İstatistikleri], Zhongguo Tongji Chubun She, Beijing, (2012).

9. "Türk-Çin Ortaklığıyla Dev Yatırım", *Akşam*, 18 Ekim 2014.

10. "Karsan Çin'de Üretim Yapacak", *Vatan*, 8 Temmuz 2014.

len uluslararası ilişkiler uzmanlarının stratejik analizlerine gerekse Pekin'in dış politikasının özellikle son on beş yıllık değişim ve dönüşümüne baktığımızda küresel düzenle iki temel çelişkisi olduğu kolaylıkla görülür. Bunlardan ilki ABD, AB ve Rusya gibi büyük güçlerle sürekli bir rekabet içinde olmasına rağmen Çin ekonomisinin büyük ölçüde dışa bağımlı (ihracat merkezli) bir ekonomi olması dolayısıyla yine aynı güçlerle ılımlı bir ilişki geliştirmek zorunda olmasıdır. ABD örneğinde açıkça görülen ekonomik bağımlılık ve dış politika davranışları etkileşimi Çin'in özellikle büyük güçlerle ilişkisinde yapısal bir değişimin önündeki en büyük engel olmuştur. Çin yeni bir ekonomik kalkınma modeli bulana kadar bu ilişki zemininin değişmesi kolay görünmemektedir.

İkinci çelişki ise Çin'in Batı merkezli ve daha çok ABD ve AB gibi aktörlerin domine ettiği kurumlardan oluşan bir küresel düzen fikrine karşı olmasına rağmen kendi ekonomik büyümesini de yine aynı küresel siyasetteki mevcut kurumlar içinde gerçekleştiriyor oluşudur. Örneğin Çin ŞİÖ (Şanghay İşbirliği Örgütü), BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve EAS (Doğu Asya Zirvesi) gibi somut örneklerde görüldüğü üzere alternatif bir kurumsallaşma talebini ciddi bir şekilde vurgulamaktadır. Hatta 2015 yılında Türkiye'nin de kurucuları arasında yer aldığı AAYB (Asya Altyapı ve Yatırım Bankası) da uluslararası finans kurumlarının muadili olarak Çin'in başını çektiği bir kurumdur.¹¹ Ancak bu yeni kurumsallaşma hamlesi mevcut uluslararası sistemin işleyişine bir meydan okumadan ziyade müdahale etmeden angaje olma çabasının bir parçası olarak okunmalıdır.

Her iki çelişkinin ortak noktası Çin'in henüz mevcut küresel sistemde statükocu bir aktör haline gelmediğini göstermesidir. Bu dinamik ama belirsiz süreçte Türkiye için Çin'in küresel

sistem içinde yaşadığı bu iki temel çelişki önemli fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak Türkiye 2000'li yılların başından bu yana dış politikasını sadece NATO ve Euro-Atlantik merkezli olmaktan çıkarıp çok yönlü ve aktif bir dış politika olarak yeniden düzenlemiştir. Dolayısıyla Türkiye için Çin artık Soğuk Savaş zihniyetinin ikili kalıpları ile değil daha çok küresel sistem ile yeni ilişkileri kapsamında değerlendirilmesi gereken bir aktördür. Çin'in mevcut uluslararası sistem içindeki talepleri de yine meydan okuma üzerinden değil makul ölçülerde uzlaşmaya çalışmak olarak görülmelidir. Bu da Türkiye'nin mevcut dış politika perspektifi ve hedefleri ile uyumludur.

İkinci olarak Çin'in alternatif bölgesel ve finansal kurumlar önerileri de Türkiye'nin uzun yıllardan beri savunduğu çok sesli ve adil bir küresel düzen söyleminin somut örneklerine dönüşebilir. Bu kapsamda Türkiye ilk çelişkiye karşılık uluslararası sistem içinde kalarak Çin ile daha ilkeli ve rasyonel bir ilişki zemini geliştirirken diğer yandan alternatif kurumsallaşmalar ve yeni güç dengelerini de gözetken bir strateji geliştirmelidir. Örneğin Türkiye Çin'in kaçınılmaz olarak ulusal çıkar alanına giren Ortadoğu ve AB gibi iki önemli bölgenin ortasında sahip olduğu coğrafya ve nüfus avantajlarını Çin ile yeni bir ilişki anlayışı ile geliştirebilir. Sonuç olarak Çin'in yükselişi ve uluslararası sistem içindeki mevcut konumu düşünüldüğünde Ankara ve Pekin ilişkilerini Türkiye'nin Batı ile ilişkilerine bir alternatif değil bu ilişkileri tamamlayıcı bir perspektifte değerlendirmek gerekmektedir.¹²

Ekonomik Kalkınma Trendleri ve Yeni İş Birliği Mekanizmaları

Türkiye ve Çin'in ekonomik kalkınma modelleri birbirinden farklı olsa da her iki ülke de önce bölgelerinde daha sonra ise küresel anlamda

11. "Members of the Bank", Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

12. Zan Tao, "An Alternative Partner to the West? Turkey's Growing Relations with China", Middle East Institute, 25 Ekim 2013, <http://www.mei.edu/content/alternative-partner-west-turkey%E2%80%99s-growing-relations-china>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

ekonomik etki alanlarını genişletmek istemektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için Çin'in yeni bir ekonomik kalkınma stratejisi uygularken bu modelin dünyanın diğer ülkelerine de bir model teşkil edip edemeyeceği de sıklıkla tartışıldı. Eğer Çinlilerin tabiri ile “Çin modeli” var ise bu model başka bir coğrafyada uygulanabilir mi? Türkiye ve Çin'in nüfusu, coğrafyası, siyasi yapısı, sosyal ve kültürel gelenekleri birbirinden devasa farklılıklar içerdiği için böyle bir model ortaklığı mümkün görünmemekle beraber istikrarlı iç siyasi yapıları ve kalkınmakta olan ekonomileri en azından ortak bir zemin teşkil etmektedir.

İpek Yolu projesi Türkiye ve Çin arasındaki mevcut ekonomik ilişkileri de ileri taşıyabilecek bir proje olarak görünmektedir.

Dolayısıyla her iki ülkenin mevcut ekonomik ilişkiler ışığında yeni kurumsal düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bunların başında da ticaret açığını düşürmek, dış yatırım oranlarını yükseltmek ve yüksek teknolojik ürünler ile araştırma geliştirme faaliyetlerinde ortak çalışmalar yürütmek gelmektedir.¹³ Çin 2013 yılından bu yana iç tüketime dayalı yeni bir ekonomik kalkınma modeli uyguluyor. Bunu yaparken diğer yandan küresel ölçekte rekabet edebileceği yeni teknolojik ürünleri de piyasaya çıkarmaya çalışıyor. Tam da bu aşamada Türkiye'nin sadece pazar olarak kalmaması için bu yeni sürecin bir parçası olabileceği yeni bir stratejik ekonomik ortaklık kurulabilir. Bu yeni kurumsallaşma için yıllardan beri arka planda kalan altyapı çalışmaları ciddi bir konu olarak ortada durmaktadır.

13. Altay Atlı ve Sadık Ünay, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri”, *SETA Analiz*, Sayı: 96, (Haziran 2014).

İpek Yolu Projesi ve Türkiye'nin Muhtemel Konumu

Çin küresel rekabet alanını çeşitlendirmek için yeni bir projeyi gündeme getirdi. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2013'ün Eylül ayında gerçekleştirdiği Kazakistan ziyaretinde İpek Yolu projesini duyurdu. Xi Jinping'e göre proje ile her ülkenin kendi ekonomik kalkınma stratejileri, planları ve amaçlarını da beraberce tartışabileceği bir platform amaçlanmaktadır. Çin için projenin slogan isimlerinden biri olan “Tek Kuşak Tek Yol” (One Belt One Road) aynı zamanda iki farklı stratejinin de söylemidir: Birincisi kara yolu ile üç kuşak üzerinden Çin'in batısına doğru açılır. İkincisi ise Çin'in güneyinden İran Körfezi'ne kadar uzanan bir deniz yolunu vurgular. Dolayısıyla coğrafi olarak Çin'in kara ve deniz açılım stratejisi olduğu söylenebilir. Yine 2015 yılı içinde açıklanan resmi belgelerde Pasifik Okyanusu'nu Baltık Denizi'ne ve Doğu ve Güney Asya'yı Ortadoğu'ya bağlayacak bir ulaşım güzergahından da bahsedilmektedir.¹⁴

Öncelikle böyle bir proje Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve gerek Dışişleri Bakanlığı gerekse bölgede yatırımları olan iş adamları proje ile yakından ilgilenmiştir. Türkiye'nin proje kapsamında avantajlı olduğu üç konu sırasıyla “mevcut siyasi iradesi”, “ekonomik kalkınma gücü” ve “coğrafi konumu” olarak sıralanabilir. Türkiye'de mevcut siyasi irade için en önemli konulardan bir tanesi de Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına fayda sağlayacak yeni ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak alternatif yatırım alanlarının oluşturulmasıdır. İpek Yolu projesi Türkiye ve Çin arasındaki mevcut ekonomik ilişkileri de ileri taşıyabilecek bir proje olarak görünmektedir. Örneğin proje ile somut bir şekilde ortaya çıkacak olan yeni yatırım alanları ve ekonomik iş birliği fırsatları her iki ülke tarafından da önemsenmektedir.

14. Umut Ergünu, “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu”, Çin Hakkında Her şey (cinhh.com), (Ocak 2016), <http://www.cinhh.com/ipek-yolu-ekonomik-kusagi-ve-21-yuzyil-deniz-ipek-yolu-girisimi>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

Türkiye projenin kapsayacağı coğrafya içerisinde sosyal ve kültürel farklılaşmayı en aza indirebilecek belki de tek ülke konumundadır. AB üyelik müzakereleri ve NATO üyeliği ile Türkiye Balkanlar ve AB hinterlandında etkili bir ülke konumundadır. Orta Asya ve Kafkaslar'da da sosyal ve kültürel etki alanına sahip olan Türkiye bu açıdan da projenin sosyal ve kültürel kesişim alanında durmaktadır.

Diğer yandan Türkiye'nin Çin ile ilişkilerindeki siyasi belirsizlikler bu projenin işleyişinde de muhtemelen gündeme gelecektir. Başta Uygur sorunu olmak üzere Çin'in Ortadoğu'daki sıcak çatışma alanlarında Türkiye'den farklı bir pozisyonda olması bu ilişkileri zorlayacak önemli istikrarsızlık alanlarıdır. Yine Çin'in Ortadoğu politikalarını özellikle İran ve Körfez ülkeleri üzerinden kuruyor oluşu da Türkiye için bazı güvenlik endişelerini gündeme getirmektedir. Bu sebeple Türkiye ile Çin'in Ortadoğu politikalarındaki siyasi ve güvenlik farklılaşmaları projenin ileriki safhalarında sorun çıkarması muhtemel konular arasında sayılabilir.

Askeri İlişkiler ve Ortak Güvenlik Tehditleri

Türkiye ve Çin arasındaki askeri ilişkiler ve ortak güvenliği tehdit eden konular coğrafi uzaklık sebebi ile çok büyük bir gündem oluşturmamakla beraber özellikle 2000'li yıllarda gerek küresel güvenlik gerekse bölgesel çatışmaların çeşitlenmesi sebebi ile iki ülke bu konularda bir iş birliği mekanizması geliştirmiştir. Türkiye özellikle silah satışı ve sahip olduğu silahların modernizasyonunda mevcut piyasayı çeşitlendirmek amacıyla Çin ile askeri ilişkiler geliştirmiştir. 1990'lı yıllarda Çin teknolojisi kullanılarak TR-300 roketleri Kasırga ismi ile üretilmiş ve sonraki yıllarda füze üretimi ve teknolojik iş birliği konusunda Çinli şirketlerle görüşmeler sürdürülmüştür.¹⁵ 2000'li

yıllarda da bu ilişkiler devam etmiş ve Çin teknolojisi ile üretilen Toros ve Jaguar isimli füzeler TSK envanterine girmiştir.¹⁶

Askeri ilişkilerdeki ilerlemenin bir örneği olarak Çin 2010 yılında Konya'da gerçekleştirilen Anadolu Kartalları tatbikatına davet edilmiş ve böylece ilk defa bir NATO üyesi ülke ile hava tatbikatı gerçekleştirmiştir. Türkiye ve Çin arasında ilk defa bu süreçte "stratejik iş birliği" gündeme gelmiştir. Ayrıca 2013 yılının ilk aylarında Türkiye'nin hava savunma sistemi satın alma amacıyla açtığı ihalede Çinli bir şirketin en iyi fiyat ve şartları sunması askeri ve teknolojik iş birliği açısından ciddi bir gelişme olmuştur. 2015 yılının Kasım ayında Türkiye'nin hava savunma sistemini milli sermaye ve yerli teknoloji ile üretmeye karar vermesinin ardından ihalenin iptal edilmesi ikili ilişkilerde soğuk rüzgarların esmesine sebep olmuştur.¹⁷ Ancak ihalenin gündeme geldiği 2013 yılından iptal edildiği 2015 yılına kadar hem uluslararası medya hem de Türkiye'de konu özellikle Türkiye'nin NATO ile ilişkileri ön plana çıkarılarak ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.¹⁸ Diğer yandan Türkiye'nin Çin'den hava savunma sistemi satın alma ihtimali ülke medyasında Çin'in ilk defa bir NATO ülkesi ile bu derecede bir askeri ilişki geliştirmesi anlamında bir "zafer" havasında ele alınmıştır.¹⁹ Türkiye tarafından yapılan açıklamada ise teklifin değerlendirildiği ve Çinli şirketin Türkiye'nin taleplerini karşılamadığı açıkça ifade edilmiştir.²⁰

16. Erkin Ekrem; *Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)*, (Stratejik Düşünce Enstitüsü Rapor, Ankara: 2012), s. 22.

17. "Türkiye Çin'den Füze Almaktan Vaz Geçti", *Sabah*, 15 Kasım 2015.

18. Denise Der; "Why Turkey May Not Buy Chinese Missile Systems After All", *The Diplomat*, 7 Mayıs 2014, <http://thediplomat.com/2014/05/why-turkey-may-not-buy-chinese-missile-systems-after-all>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

19. "Turkey Missile Deal a Victory for China", *South China Morning Post*, 3 Ekim 2013.

20. Merve Seren, *Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi: İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler*, (SETA Rapor, İstanbul: 2015).

15. Yitzhak Shichor, "Turkey Trot: Military Cooperation between Beijing and Ankara", *China Brief*, Cilt: 9, Sayı: 8, (Nisan 2009), s. 4-7.

Son yıllarda gerçekleşen bu iki gelişme bile iki ülkenin artık coğrafi uzaklığa rağmen askeri alanlarda iş birliği yapabileceklerini ortaya koymasından önemlidir. Diğer yandan Türkiye ve Çin'in ortak tehdit alanlarının da sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çin küresel ekonomi ve siyasetin önemli bir aktörü oldukça hem Ortadoğu hem de Orta Asya'da Türkiye'nin ulusal çıkarları ve tehdit alanları ile örtüşen bir ilişki zemini ortaya çıkmaktadır. Örneğin İran nükleer krizinde özellikle 2010 yılında Türkiye ve Çin müzakere süreçlerinin en önemli aktörleri arasındaydı.

Çin Arap Baharı sonrası Suriye başta olmak üzere İran nükleer krizi, Irak'ın istikrarsız siyasi yapısı ve Filistin-İsrail çatışmasında daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır.

Küresel terörizm gibi yeni güvenlik tehditleri de iki ülke için terörizm ile ortak mücadele çerçevesinde yeni bir ilişki zemini ortaya çıkarmıştır. 11 Eylül sonrası ABD'nin terörle mücadele stratejisine örtülü destek veren Çin bu süreçte Afganistan ve Irak işgalleri ile palazlanan terör örgütlerinin yükselişinden ciddi bir rahatsızlık duymaktadır. Çin Arap Baharı sonrası Suriye başta olmak üzere İran nükleer krizi, Irak'ın istikrarsız siyasi yapısı ve Filistin-İsrail çatışmasında daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Türkiye de aynı dönemde birçok terör örgütü ile yeni bir mücadele stratejisi geliştirmeye başlamıştır. Özellikle Suriye krizinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarını doğrudan tehdit etmesiyle beraber terör örgütleri ile mücadelede daha aktif bir politika sergilemektedir. Bu ortak tehdit alanlarına rağmen her iki ülke ortak bir terör tanımından terörle mücadele yöntemlerine kadar hiçbir konuda ortak bir strateji geliştirmemektedir.

Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da İş Birliği Alanları

Ortadoğu'da istikrar ve düzen iki ülkenin de ortak talepleri arasında önemli bir iş birliği alanı olarak ortada duruyor. Çin'in Ortadoğu ile ilişkisi uzun zamandan beri enerji ve ekonomik ilişkiler merkezli devam ediyordu. Ancak 2000'li yıllarla beraber Çin bölgede daha aktif bir dış politika uygulamaya başladı. Filistin-İsrail çatışmasından İran nükleer krizi ve Suriye iç savaşına kadar sayılabilecek örneklerde Çin daha rasyonel ve aktif bir politika ortaya koymaktadır. Türkiye de 2000'li yıllarla beraber yakın coğrafyası olan başta Irak ve Suriye olmak üzere Filistin, Lübnan ve İran nükleer krizi gibi sorunlu konularda daha aktif politika üretmeye başladı. Böylece her iki ülke için Ortadoğu hem rekabet hem de iş birliği alanı olarak ortaya çıktı.²¹

İş birliği alanlarının başında Ortadoğu'da her iki ülkeyi de yakından ilgilendiren Irak ve Suriye krizleri gibi konularda ortak tehdit alanlarının belirlenmesini de sağlayacak bir istişare mekanizması gelmektedir. BM daimi üyesi ve karar alma süreçlerinde etkili bir aktör olarak Çin ile her iki krizden doğrudan etkilenen ve sınır güvenliği ile mülteciler gibi sorunlarda tek başına inisiyatif almak zorunda kalan Türkiye'nin iş birliği her iki sorunun çözümü için ciddi bir önem taşımaktadır.

Diğer bir iş birliği alanı ise Ortadoğu'da yaşanan krizler sonrası bölge ülkelerinin restorasyon süreçlerinde kendini göstermektedir. Özellikle Irak'ta petrol sahaları ve Suriye'de ise jeopolitik çıkarları ön planda olan Çin, kriz sonrası için bölge ülkelerinin ekonomik kalkınma ve siyasi iş birlikleri konusunda etkili olmaya çalışmaktadır. Türkiye de uzun yıllardan beri Ortadoğu'da kurduğu yeni ilişkilerle bölgedeki kalkınma süreçlerinde insani yardım ve eğitim iş birlikleri gibi konularda ciddi ilerleme kaydetmiştir. Her

21. Kadir Temiz, "Çin Dış Politikası'nda Değişim Sancıları ve Ortadoğu", *Yükselen Güç Çin'in Ortadoğu Politikası*, (DÜBAM Yayınları, İstanbul: 2016), s. 9.

iki ülkenin de bölgedeki potansiyel iş birliği alanlarındaki mevcut kapasitelerini tam olarak kullanabilmeleri Ortadoğu'nun ekonomik ve siyasi kalkınması için önem arz etmektedir.

Ortadoğu'da tamamlanmamış bir siyasi ve ekonomik süreç yaşanmaktadır. Bölgedeki birçok kriz ve savaşın sebebi de bu geçiş sürecinin iyi yönetilememesi ve bölgeye dışardan müdahale eden güçlerin bölge ülkelerinin kapasiteleri ile toplumsal dinamizmi iyi hesap etmemesinden kaynaklanmaktadır. Çin de bölge dışı bir aktör olarak Ortadoğu'daki sorunlarda Türkiye gibi bu süreci yakından takip etmiş ve neredeyse bütün sorunları ile doğrudan yüzleşmiş bir ülkenin tecrübelerinden faydalanabilir.

Kültürel İş Birliği ve Karşılıklı Algılar

Özellikle 2000'li yıllarda artan ekonomik ilişkilerin en önemli yansıması Türkiye ve Çin arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerde görülmüştür. Çin'in Türkiye'deki sosyal ve kültürel görünürlüğüne en önemli unsuru 2008 yılından itibaren aktif bir şekilde çalışmaya başlayan Konfüçyüs Enstitüleri olmuştur. Konfüçyüs Enstitüleri'nin temel amacı Çin'in dil ve kültür yaşamını ilgili ülkeye aktarmak olarak ifade edilmektedir. Çin'in bir bakıma uluslararası ilişkilerde kullandığı kamu diplomasisi aracı olan enstitülerin muadillerinden temel farkı ise ilgili ülkedeki üniversiteler içinde kurumsal bir ayrıcalığa sahip olmasıdır. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü üniversitenin kampüsü içinde öğrencilerin yaşam alanının bir parçası olmanın yanı sıra üniversite bünyesinde Çince dersler de açmaktadır. Yine Çin kültürünü tanıtıcı etkinliklerden sadece öğrenciler değil üniversite personeli de yararlanmaktadır.²² Halihazırda Türkiye'de Boğaziçi Üniversitesi'nin yanı sıra ODTÜ, Okan Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde toplam dört Konfüçyüs Enstitüsü aktif olarak çalışmaktadır.

22. "Hakkımızda", Boğaziçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü, http://www.confucius.boun.edu.tr/?page_id=2&lang=tr, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

Ancak ilginç bir şekilde benzeri bir kurumsal ve kişisel ilişki geliştirme ve kamu diplomasisi imkanı Türkiye için geçerli değildir. Örneğin 2016 yılı itibarıyla Çin'de Yunus Emre Enstitüsü gibi Türkiye'nin kültürel ve sosyal yaşamını tanıtabileceği bir kurum kurulamamıştır. İlgili yetkililerle yapılan mülakatlarda bu konunun son yıllarda çok sık bir şekilde tartışılmasına rağmen ilerleme kaydedilemediği belirtilmiştir. Özellikle iki ülke arasındaki karşılıklılık esasına dayanarak Türkiye aleyhine seyreden bu durumun bir an önce değişmesi gerekmektedir.

Türkiye ve Çin arasında kültürel alışverişin en önemli unsurlarından biri de Türkiye'de yaşayan Uygurlardır. Birtakım sebeplerle Türkiye'de yaşayan ama göç ettiği coğrafya ile ilişkilerini hala sürdüren Uygurlar Türkiye ve Çin arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi için önemli bir aracı konumundadır. Ancak bu kültürel iş birliği alanı güvenlik gerekçesi ile bir fırsat olmaktan daha çok ikili ilişkiler açısından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu algının değişmesi için hem Türkiye hem de Çin'in özellikle Uygurlar ve yaşadıkları coğrafyadaki ekonomik, siyasi ve sosyal eşitsizlik sorunlarını ciddi ve açık bir şekilde tartışmaları gerekmektedir.

Çin'de yaşayan bir başka Müslüman azınlık grubu da Huilerdir. Etnik olarak Çin'e ve Çin'in sosyal ve ekonomik yaşam biçimlerine daha yakın olan Huiler de özellikle Türkiye ve Çin arasında ortak bir diyalog mekanizması oluşması için önemli bir fırsat olarak okunabilir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'in 2013 yılında gerçekleştirdiği Çin ziyaretinin Huileri de kapsamı önemli bir açılım olarak algılanmıştır.²³ Bu ziyaretlerin somut bir etki oluşturabilmesi için kurumsal ilişkileri geliştirmek gerekmektedir. Bunun için de her iki ülke somut proje önerileri ile başta İslam ortak paydası olmak üzere akademik ve kültürel ilişki zeminini güçlendirmelidir.

23. "Diyanet İşleri Başkanı Görmez Çin'de", TRT Haber, 9 Eylül 2013.

YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR

Büyük Güçler Siyaseti

Çin'in küresel siyasetteki konumu ve çelişkileri Türkiye-Çin ilişkileri bağlamında bazı fırsat ve iş birliği alanları ortaya çıkarsa da özellikle küresel rekabet ve büyük güçler siyaseti bağlamında bu ilişkiler dönem dönem gerilmektedir. Daha önce Çin'in hem küresel siyaset içinde hem de Ortadoğu gibi kendi coğrafyasından uzak bölgelerde aktif/dinamik bir siyasi ve ekonomik çıkar alanı söz konusu değildi. Çin'in 1990'lı yıllarda özellikle ekonomik çıkar alanlarının enerji ihtiyacı ve güvenliği sebebiyle Ortadoğu'yu da kapsamaya başlaması ile beraber hem bölge ülkeleri hem de büyük güçler Çin'in çıkar alanlarını yakından takip etmeye başladı. Bu yıllarda Çin'in daha çok küresel sistemle nasıl bir ilişki kuracağı sorgulanırken tehdit ve fırsat alanları ciddi bir şekilde tartışıldı. 2000'li yıllarda Pekin'in dış politikasının çeşitlenmesi ve ulusal çıkar alanlarının daha fazla siyasi ve stratejik bir içeriğe bürünmesi ile beraber Çin büyük güçler siyasetinin önemli bir aktörü olarak ortaya çıktı.

Böylece Türkiye'nin de ABD, AB ve Rusya dışında ilk defa Çin gibi büyük bir güçle yeni bir ilişki zemini oluşturma gerekliliği ortaya çıkmış oldu. Ancak Soğuk Savaş sonrası yeni küresel düzen tartışmaları arasında bu çok kolay olmadı. Örneğin Türkiye'nin Çin'den almayı planladığı hava savunma sisteminin Türkiye'nin NATO üyeliği kapsamında değerlendirilmesinin ana sebebi büyük güçler arasındaki rekabetti. Halbuki birçok NATO üyesi ülkenin Çin ile nükleer sanayi başta olmak üzere yüksek teknolojik yatırım alanlarında ortaklıkları bulunuyordu.²⁴ Buna rağmen Türkiye'nin Çin ile geliştirebile-

ceği alternatif ilişki biçimleri Batılı ittifaklardan ciddi bir eleştiri aldı.

Türkiye ve Çin ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerektiği bu süreçte her iki ülkenin farklı dış politika önceliklerine sahip olduğu konular da yapısal sorunlar arasında sayılabilir. Örneğin Çin başta Kıbrıs olmak üzere Kosova, Bosna Hersek ve Dağlık Karabağ gibi sorunlarda Türkiye'den tamamen farklı bir politika uygulamaktadır.²⁵ Yine ŞİÖ ve Orta Asya kapsamında Çin'in bölgede siyasi istikrar ve güvenlik öncelikleri Türkiye ile uyumlu olsa da uzun vadede Ankara'nın Pekin ile kurucu değerler ve güvenlik endişeleri bağlamında ortak bir zemin bulabilmesi çok kolay değildir.²⁶

Diğer yandan Çin de küresel siyasete daha fazla angaje olduğu bu dönemde Türkiye gibi stratejik önemi yüksek ülkelerle yeni bir ilişki geliştirmenin yollarını aradı. Ortadoğu bağlamında enerji ithalatı dışarıda bırakıldığında hem ikili ticaret hem de dış yatırım oranlarında Türkiye Çin'in Ortadoğu'daki en önemli ilk üç partnerinden biri oldu. Ancak bu ekonomik ilişkiler siyasi ve stratejik bir ortaklığın önünü açamadı. Örneğin İran nükleer ve Suriye krizlerinde Türkiye ve Çin'in ulusal çıkar alanları ciddi bir şekilde çatıştı. Ayrıca 2015 yılının Kasım ayında Rus jetinin düşürülmesi akabinde Çin ile de ilişkiler ciddi bir gerileme gösterdi. 2016 yılının Şubat ayında Çin, Türkiye'den vize başvurularını sıkılaştırarak ticari vizeler için resmi kurumlardan davet mektubu zorunluluğu getirirken turistik vize başvurularında ise bireysel başvuruları tamamen kaldırdı.²⁷

25. Selçuk Çolakoglu, "Turkey-China Relations: Rising Partnership", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 52, (2013), s. 32-45.

26. Çağdaş Üngör, "Turkey and the Shanghai Cooperation Organization: Few Shared Values and No Common Destiny", Middle East Institute, 15 Ekim 2013, <http://www.mei.edu/content/turkey-and-shanghai-cooperation-organization-few-shared-values-and-no-common-destiny>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

27. "Vize Başvuru Evrakları ve Vize ile İlgili Genel Bilgiler", Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu, 31 Ekim 2013, <http://istanbul.chineseconsulate.org/tur/lsfw/t1094680.htm>, (Erişim tarihi: 8 Mart 2017).

24. Tuo Yannan, "China and France Extend Nuclear Cooperation", *China Daily Europe*, 17 Temmuz 2015.

Sonuç olarak hem Türkiye hem de Çin mevcut küresel siyasi düzen içerisinde ekonomik kalkınma hamleleri ile siyasi ve stratejik çıkar alanlarını yeniden tanımladıkları bir geçiş evresindedir. Türkiye ve Çin arasındaki en büyük yapısal sorun olan büyük güçler siyasetinin evrileceği bu süreçte her iki ülke de ikili ilişkilerini yeniden şekillendirme fırsatını yakalayabilir. Ancak kısa vadede bu sorunun çözümlenemeyeceği göz önüne alınması gerekmektedir.

Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da Rekabet

Türkiye ve Çin arasında 2011'den bu yana ciddi politika farklılıklarının yaşandığı konuların başında Suriye iç savaşı gelmektedir. İç savaşın ilk emarelerinin görülmeye başlandığı 2011 Nisan ayından bu yana Çin'in Suriye stratejisi Rusya ile ciddi anlamda örtüşmektedir.²⁸ Türkiye'nin ikili ve çoklu görüşmelerin yanı sıra BM gibi platformlarda dile getirdiği çözümlerin hiçbirine yanaşmayan Çin tarafı Suriye krizinin terörizm, yeni sınır güvenliği sorunları, insani kriz ve uluslararası göç gibi sonuçları dolayısıyla Türkiye'yi suçlamaktadır. Halbuki bahsedilen sorunların hemen hiçbiri şu ana kadar Çin'i somut bir şekilde etkilememiştir. Örneğin Türkiye en uzun sınıra sahip olduğu Suriye sınırından milyonlarca mülteciyi misafir etmek zorundayken Suriye'den binlerce kilometre uzakta olan Çin'in mültecilerin kabulü veya maddi yardım konularında ciddi bir destek sağlamaması da Türkiye için ciddi bir endişe kaynağıdır.

Son yıllarda Batılı medyanın DEAŞ üzerinden Türkiye'yi politika değiştirmeye zorlama hamlelerine Çin de katılmıştır. Çin Suriye krizine Uygur sorunu zaviyesinden bakarak Türkiye'nin Suriye'de Uygur savaşçıları desteklediğini ve bunların Çin'de terör eylemlerinde bulunma ihtimalini dile getirerek Türkiye'yi suçlamaktadır.²⁹

Halbuki 2011'den bu yana Suriye krizinden hem sınır güvenliği hem de insani kriz anlamında en fazla etkilenen ülke Türkiye'dir. Buna rağmen Türkiye'nin sürekli bu tarz suçlamalarla yüzleşmek zorunda kalması ancak BM daimi üyesi beş ülkeden biri olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin Suriye'deki krizin bu boyutlara ulaşmasındaki sorumluluğunu örtme ya da krizden bir fırsat çıkarma çabası olarak görülebilir. Uygur sorunu Çin'in resmi söylemi açısından bir iç sorun olarak algılanmakta ve diğer ülkelerin soruna müdahalesi ciddi bir şekilde eleştirilirken, Suriye gibi Çin'e binlerce kilometre uzakta bir coğrafyada yaşanan insani ve ahlaki drama çözüm üretmeye çalışan Türkiye'nin Uygur sorunu üzerinden suçlanması Çin için ciddi bir çelişki oluşturmaktadır.

İç savaşın ilk emarelerinin görülmeye başlandığı 2011 Nisan ayından bu yana Çin'in Suriye stratejisi Rusya ile ciddi anlamda örtüşmektedir.

Ortadoğu'da İran nükleer krizi, Filistin-İsrail çatışması ve Arap Baharı sonrası bölgesel düzen gibi Türkiye'nin bölgesel ve Çin'in ise küresel bir aktör olarak söyleyecek sözleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durumda Ortadoğu Türkiye ve Çin arasında hem iş birliği hem de rekabet alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'da enerji güvenliği, ekonomik kalkınma, terörizm ve istikrarsız siyasi yapılar gibi çözüm bekleyen sorunlar Çin'in bölgede yeni bir aktör olarak analiz edilmesini zorunlu bir hale getirmektedir. Bu durum Türkiye ve Çin'in Ortadoğu'da özellikle savaş ve kriz sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde ekonomik bir rekabet içinde olacağını da göstermektedir. Halihazırda Türkiye'nin Ortadoğu ve Afrika'ya açılım stratejileri de Çin'in bu bölgelerdeki ekonomik çıkarları ile çatışmaktadır.

28. Kadir Temiz, "Rusya Müdahalesinden Sonra Çin'in Suriye Politikası", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 71, (2015), s. 42-46.

29. "China State Media Blamee Syria Rebels for Xinjiang Violence", Reuters, 1 Temmuz 2013.

Ekonomik İlişkilerin Kısır Döngüsü

Bir türlü çözülemeyen ekonomik sorunlar yumağı ikili ilişkilerin önünde artık yapısal bir sorun haline gelmiştir. Bunların başında iki ülke arasındaki toplam ticarete Türkiye aleyhine yaklaşık 25 milyar dolarlık açık gelmektedir. Türkiye halihazırda Çin'e sattığı ürünleri çeşitlendirememekte veya Çin'deki muadilleri ile rekabet edememektedir. Ancak bunlar sorunun tek sebebi değildir. Türkiye ve Çin arasında ilişkilerin iyileştiği dönemlerde bile iş adamlarına yönelik bazı kısıtlamalar görülmektedir. Bunun yanı sıra 2015 yılından beri Çin'e ticari vize başvurularında da ciddi sorunlar yaşanmaktadır.

İkili ticaretteki dengesizliğin giderilmesi için özellikle Çin'den Türkiye'ye yapılacak dış yatırımlar oldukça önem taşımaktadır. 2015 yılı itibarıyla Türkiye'nin Çin'deki toplam dış yatırımı 104 milyon dolar, Çin'in Türkiye'deki dış yatırımı ise 642 milyon dolar civarındadır. Çin'in dünyada yaklaşık 107 milyar dolarlık dış yatırımı olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin bu yatırımların çok az bir kısmını çekebildiği görülmektedir.³⁰

Türkiye ve Çin arasındaki ikili ticarette Çin'den Türkiye'ye giren ürünlerin kalitesi, miktarı ve çeşidinde de ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkiye için ikili ticarette kalitesi yüksek, iç piyasadaki arz ve talep dengesini etkilemeyecek ve yüksek teknolojiye sahip ürünlerin girişi önem arz etmektedir. Ancak Çin'den Türkiye'ye giren ürünlerle ilgili her yıl başta kalite ve güvenlik olmak üzere çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.³¹ Her ne kadar İpek Yolu projesi gibi somut önerilerde Türkiye'nin önemli bir partner olduğu vurgulansa da yukarıda bahsedilen yapısal sorunların çözümü için bu söylemler yeterli değildir.

30. Altay Atlı, "Turkey's Foreign Policy Towards China: Analysis and Recommendations for Improvement", *Global Relations Forum Young Academics Programme Policy Paper Series*, No: 3, (Haziran 2016), s. 13.

31. Halil Demir, "İstanbul'da Kaçak Oyuncak Operasyonu", *Anadolu Ajansı*, 9 Aralık 2015

Uygur Sorunu

Uygur sorunu uzun tarihsel arka planının yanı sıra günümüzde daha çok Uygurların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ile gündeme gelen bir sorundur. Çin'in resmi görüşüne göre ise Uygur sorunu bir ulusal güvenlik sorunudur. Bu sebeple Çin Uygur sorununu bir dış politika konusu veya uluslararası bir sorun olarak tartışmaktan kaçınmaktadır. Ancak Çin ekonomisinin büyümesi ve Çin'in uluslararası kurumlarla entegrasyonu sürecinde kaçınılmaz olarak Uygur sorunu da uluslararasılaşmıştır. Özellikle Uygur diasporasının ABD, Almanya ve Türkiye gibi ülkelerde oldukça aktif olduğu bilinmektedir. Yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik hak ihlallerini gündeme getiren Uygur diasporası aynı zamanda ilgili ülkeleri de soruna bir çözüm üretmeye zorlamaktadır.

Bu çerçevede meydana gelen hak ihlalleri uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından ciddi bir şekilde gündeme getirilmektedir. Ayrıca Çin'in soğuk savaş döneminden kalma siyasi söylemleri ve politikaları da başta ifade özgürlüğü olmak üzere Uygurlar üzerinde ciddi bir baskı unsuru olarak devam etmektedir. Halen dini özgürlükler, ana dil ve siyasi aktivizm alanlarında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Çin hükümetinin ekonomik refah ve bir arada yaşama konularındaki resmi vurgusu pratikte ciddi bir karşılık bulamamaktadır.

Çin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin küresel terörle mücadele stratejisine açıkça destek veren ülkeler arasındadır. Çin şimdiye kadar bu ölçekte bir terör tehdidi ile karşılaşmamış olsa da karşılaşma ihtimaline yönelik önlemler almaktadır. Ancak bu önlemler arasında uzun bir tarihsel arka planı olan Uygur sorunu da payını almıştır. Çin Türkiye ile ilişkilerini de etkileyen ve "terörizm" kapsamında değerlendirdiği Uygur sorununu da özellikle 2000'li yıllardan bu yana "güvenleştirme" politikası ile çözmeye çalışmaktadır. 2000'li yıllardan önce daha çok ekonomik ve sosyal içerikli olan Uygur sorunu 2000'li yıllarla birlikte daha çok "terörizm" ile yaftalanmıştır.

Uygur sorununun tarihsel arka planı ve bölgeden Türkiye'ye gelen göçler sebebi ile Türkiye'ye Uygur sorununun çözümüne ciddi bir katkı sunma potansiyeline sahiptir. Ancak yukarıda bahsedilen ve 2000'li yıllarda artan küresel terör tehdidi ve yanlış algılamalar sonucu Uygur sorunu Türkiye ve Çin arasında ciddi bir kriz haline gelmiştir. Örneğin bu yanlış algılama sorununun en başında anakronik ve taraflı tarih okuması gelmektedir. Çinli tarihçiler Uygur sorununu hala "Pan-Türkist" ve "yayılmacı Türkler" çerçevesinde değerlendirerek tarihsel bir sorunu bugüne dair siyasi bir okuma ile ele almaktadır.³² Buna karşıt olarak Türkiye'de de Uygur sorununu ele alan akademik ve popüler yayınlarda milliyetçilik tonu yüksek bir söylem hakimdir. Bu algılama biçimleri mevcut sorunları daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Uygur sorunu kapsamında meydana gelen olaylar Türkiye'de ciddi bir yankı bulmaktadır. Örneğin 2009 yılının Temmuz ayında Urumçi'de meydana gelen olaylarda yüzlerce Uygur ve Çinli hayatını kaybetmiştir. Uzun yıllardan beri bölgede yaşanan bu gerilim Türkiye'de de yankı bulmuş ve protesto edilmiştir. Gerek sivil toplum kuruluşlarının duyarlılığı gerekse siyasi partiler ve hükümetin açıklamaları Uygur sorununun Türkiye'de ne kadar hassas bir konu olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Ancak o dönemde Türkiye'den yükselen bu tepkiler Çin'de ciddi bir endişe kaynağı olmuştur.³³ Olayların yatışmasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden eski seviyesine dönebilmiştir. 2015 yılında da Uygur sorunuyla ilgili olarak Tayland'da bulunan 109 Uygur'un Çin'e iadesi ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. İstanbul'da Tayland'ın fahri konsolosluğuna yapılan saldırılarla beraber devam eden gösteriler Türkiye'de yaşayan Uygur-

lar arasında da ciddi bir tepkiyle karşılanmıştır.³⁴ Olayların büyümesi üzerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bazı olayları provokasyon olarak nitelendirmiştir.³⁵

Uygur sorunu Çin'in bir iç sorunu olsa da sonuçları itibarıyla Türkiye'yi ve Çin dışında yaşayan Uygurları da yakından etkilemektedir. Her iki ülke arasında ciddi bir güvenlik ikilemine sebep olan Uygur sorununun çok yönlü analizler ve çözüm önerilerine muhtaç olduğu açıktır.³⁶ Dolayısıyla her iki tarafın da sorunun çözümü için makul bir eylem planı hazırlamaları gerekmektedir. Uygurların Türkiye ve Çin arasında bir "dostluk köprüsü" olması makul bir idealdir. Ancak mevcut şartlar altında slogandan öte bir anlam taşımamaktadır.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Türkiye ve Çin ilişkilerinin doğru bir siyasi ve stratejik zemine oturtulabilmesi için yukarıda bahsedilen fırsat ve iş birliği alanları ile konjonktürel ve yapısal riskleri de içine alan bütüncül politikaların acilen uygulama aşamasına geçmesi gerekmektedir. Her iki tarafın da atması gereken adımlar kısaca şöyle tanımlanabilir:

1. Türkiye ve Çin arasındaki sorunların ana kaynağı siyasi ve stratejik planlama ve alt-yapı eksikliğidir. Bunun dışında kalan her bir sorun bu eksikliğin yansıması ve bu sorunla ilişkili sorunlar kümesidir. Dolayısıyla her iki ülke de öncelikle birbirini anlama zeminini hızlandıracak siyasi diyalog mekanizmalarını hayata geçirmelidir. Daha sonra ise ortak stratejik eylem planları belirlenmeli ve birbiriyle koordineli kurumlar vasıtası ile yönetilmelidir.

32. Sheng Li, *Sinciang Uygur Tarihi*, (Kaynak Yayınları, İstanbul: 2013), s. 40.

33. Erkin Ekrem, "Urumçi Olayı: Çin Mediyasında Türkiye Karşısı Yorumlar", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 98, (2009), s. 43-45.

34. "Başlarında Çıvalla Çin'e Götürüldüler", *Milliyet*, 13 Temmuz 2015.

35. "Erdoğan'dan Tepki: Bu Olaylar Bize Yakışmaz", *Milliyet*, 9 Temmuz 2015.

36. Kılıç Buğra Kanat, "The Securitization of the Uyghur Question and its Challenges", *Insight Turkey*, Cilt: 18, Sayı: 17, (2016), s. 191-218.

2. Her iki ülkenin de kurumsal iş birliğini artırması ve hükümetler düzeyinde yeni iş birliği mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir. Özellikle Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı gibi Çin ile ilişkilerde doğrudan etkili kurumlar Çinli muadilleri ile düzenli ilişkiler geliştirmelidir. Bu konuda gerekli personel ve bütçe kolaylıkları sağlanmalıdır.
3. Hükümetler arası iş birliğine benzer bir kurumsal farkındalık akademi ve iş dünyasını da kapsamalıdır. Bu alanda özellikle Çin ile ilgili üretilecek bilginin hükümet ve bürokrasi ile doğrudan paylaşımını sağlayacak ortak projeler desteklenmelidir.
4. İki ülke arasında egemen ve eşit devletler arasındaki diplomatik karşılıklılık esasları uygulanmalıdır. Örneğin Konfüçyüs Enstitüsü'nün karşılığı olan Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların Çin'de acilen açılması gerekmektedir. Diğer yandan ilişkilerin gerildiği dönemlerde her iki ülke de vize prosedürlerinde zorluk çıkarmak gibi vatandaşları doğrudan etkileyen uygulamalar yerine daha diplomatik ve siyasi önlemler geliştirmelidir.
5. Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik sorunlarda başta ticaret açığı olmak üzere Çin'den ithal edilen kalitesiz ürünlerin engellenmesi, bu konuda toplumsal farkındalık yaratılması ve Çin piyasasının tanıtılması gibi konular merkezinde yeni bir strateji geliştirilmelidir. Dış yatırım teşviklerinin denetimi ve yönetimi ile AR-GE faaliyetlerini düzenleyecek bir kurumsallaşma ihtiyacı bulunmaktadır. Bununla birlikte her iki ülkede yatırımları bulunan iş adamları aracılığıyla kurulacak istişare heyetleri sayesinde sahadada yaşanan sorunların doğru tespiti ve çözüm üretilme süreci hızlandırılabilir.
6. Uygur sorunu her iki ülke arasında bir güvenlik ikilemi olmaktan çıkmalıdır. Çin'in sürekli güvenlik tehdidi hissinden çıkması ve Türkiye'nin de Çin'in bazı hassasiyetlerini daha yakından anlaması gerekmektedir. Diğer yandan Uygurların mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik hak gasplarının önüne geçilmelidir. Uygur sorunuyla ilgili bilgilerin ikincil ve dolaylı haber kaynaklarından değil birincil ve doğrudan kaynaklardan elde edilmesi zaruridir. Hem Türkiye hem de Çin'de böyle bir iş birliği mekanizmasının kurulabilmesi için toplumsal ve siyasi irade hayata geçirilmelidir.
7. İkili ilişkilerde toplumsal farkındalık en önemli sorunlardan biridir. Bu çerçevede her iki ülkede de sivil toplum kuruluşları sosyal ve kültürel ilişkileri daha iyi bir noktaya getirmek amacı ile teşvik edilmelidir. Özellikle Uygurlar ve Çin'de canlı bir şekilde yaşanan İslami kültür üzerinden ortak bir zemin kurulabilir.
8. İkili ilişkilerde karşılıklı farkındalık yaratılmasının en önemli aracı da eğitim ve akademik iş birliklerinin artırılmasıdır. Özellikle son on yıldan bu yana Çince bilen ve Çin'i Çince kaynaklardan takip etmeye çalışan öğrenci, akademisyen ve araştırmacı sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Benzer bir durum Çinli öğrenci ve akademisyenler için de geçerlidir. Bu yükselen trendi ikili ilişkilerde bir avantaja dönüştürebilmek için gerekli teşvik mekanizmaları kurulmalıdır. Ayrıca en azından mevcut bilgi birikiminin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için her iki ülkedeki üniversite kütüphanelerinde Çince ve Türkçe

- akademik materyaller ile güncel basın yayın organlarının ürünlerine ulaşabilme kolaylıkları sağlanmalıdır.
9. Özellikle her iki ülkede de uzun yıllardan bu yana popüler ve yanlış bilgi aktarımı negatif farkındalığı tetiklemektedir. Bunun önüne geçebilmek için doğru bilginin üretim kanallarının en önemlisi olan üniversiteler arası iş birliği ve bilimsel araştırma projeleri teşvik edilmelidir.
  10. Ortadoğu her iki ülkenin artık göz ardı edemeyeceği ortak rekabet ve iş birliği alanı olmuştur. Başta Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren Suriye iç savaşı ve Irak'taki istikrarsız siyasi yapılar gibi sorunların ele alındığı spesifik istişare mekanizmaları kurulmalıdır. Böylece her iki ülke de birbirleri ile iletişim halinde ortak güvenlik ve tehdit alanlarına göre bir strateji belirleme imkânına sahip olabilir.
  11. Ticaret açığının bir nebze de olsa kapanabilmesi için turizm oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki turizm potansiyeline rağmen altyapı eksiklikleri sebebi ile bu imkan yeterince kullanılamamaktadır. Başta Çince turist rehberliği yapabilecek kişi sayısı ve Çinli turistlerin sosyal ve kültürel taleplerini karşılayacak yeter sayıda kurum ve kuruluş yoktur. Bu altyapı eksikliğinin bir an önce giderilmesi için turizm sektörünün önde gelen firmaları ve diğer kurumların teşvik edilmesi gerekmektedir.
  12. İpek Yolu projesi her iki ülke arasında sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel ilişkileri de geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu sebeple özellikle Türkiye proje ile ilgili gelişmeleri takip edip anlık tepki verebilecek siyasi ve diplomatik mekanizmalar üretmeli ve bunları teşvik etmelidir.

Türkiye-Çin diplomatik ilişkilerinin resmen başladığı 1971'den bu yana iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli inişli ve çıkışlı bir zeminde ilerlemektedir. Genelde Türkiye'nin Batılı ittifakları ile yaşadığı gerilimli dönemlerde Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerde ani bir hızlanma ve ilerleme yaşandığı görülmektedir. Bunun haricinde iki ülke arasındaki ilişkiler statik ve potansiyelinin oldukça altında seyretmektedir. Söz konusu ilişkilerin seyrini değiştirmek için bugüne kadar çeşitli siyasi ve ekonomik önlemler düşünülmüş olsa da bunların hayata geçirilemediği aşikardır.

Bu analizde Türkiye-Çin ilişkilerini bu zamana kadar ele alan çalışmaların en önemli eksikliğinin ekonomik öncelikleri fazlasıyla önemserken siyasi ve stratejik önerileri ise fazla hesaba katmadığı vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerin ani değişimi ve istikrarsızlığının en önemli sebebi mevcut literatürde sıklıkla vurgulandığı gibi ekonomi değildir. Ekonomik ilişkiler önemli bir kısmını oluşturmakla beraber Türkiye ve Çin arasındaki mevcut ekonomik ilişkileri bile negatif etkileyen asıl sorun siyasi ve stratejik perspektif eksikliğidir.

Siyasi ve stratejik perspektif eksikliğinin giderilmesi için öncelikle açık yüreklilik ve cesaretle iki ülke arasındaki siyasi sorunların incelenmesi ve çözüme kavuşturulmaması bile yönetme kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kısaca iki ülke ilişkilerindeki temel sorunlar ele alınarak bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org